

GEOPOLITIKA I GEOSTRATEGIJA SREDOZEMLJA U VRIJEME HLADNOG RATA II. – do 1989/1990-ih godina

RADOVAN PAVIĆ

Sredozemlje nije jedinstveni prostor. Iako akvatorij Sredozemlja predstavlja izrazitu trikontinentalnu međupoveznicu, zbog čega se može promatrati kao povezani prostor, on ipak ne predstavlja geografsku regiju i to zbog bitnih različitosti onih kopnenih dijelova Sredozemlja. A te se različitosti odnose na najmanje dvije sastavnice: one europske, i one afričko-azijske. Pored toga, dio je Sredozemlja jedan od najvažnijih (i povijesnih i trajnih) utemeljenja europskog identiteta, što automatski znači da se ne može govoriti o jedinstvu Sredozemlja. Sredozemlje, istina, može biti funkcionalno jedinstveno, može imati zajedničke (i sve veće) interese oko, primjerice, ekološke skrbi, ali se o geografskom regionalnom jedinstvu Sredozemlja ipak ne može govoriti. Sredozemlje je, osim toga, političko-geografski i geopolitički temeljito podijeljeno, ali – s nestankom hladnog rata – nestat će i neki vidovi spomenute podjele, no nikakvi oblici jedinstvenosti koji na Sredozemlju već postoje (EU, NATO, arapske organizacije), ne mogu ostvariti jedinstvo čitavog akvatorija. To bi mogla dijelom (eventualno) Mediteranska unija, ali njezino ostvarenje nije izgledno.

No, bez obzira na sve navedeno, Sredozemlje ostaje religijski trajno podijeljeno između jedne europske/kršćanske i jedne azijske/islamske religije što će, s novijom afirmacijom islama od početka 1990ih godina, biti sve više naglašeno. Ova različitost bitno potire ideju o jedinstvenom Sredozemlju. Ta različitost, naravno, ne smije biti zapreka suradnji, ali ne može biti temeljem nikakvog jedinstva ili regionalne geografske cjelovitosti. Sredozemlje, istina, jest neodoljivo more, neodoljivog povezivanja (nikako ne i spajanja), ali, ono je isto tako i prostor nesavladivih različitosti koje su dugo vremena bile temelj sukobljavanja.

A kako bi bili što uvjerljiviji u dokazivanju kako Mediteran nije geografska regija, valja podsjetiti: bitne su osobine geografske regije – neko zajedništvo, neka istost ili sličnost, pri čemu je jasno da ništa zajedničko nemaju Al Kahira i Šubićeva Bribirska glavica, kao niti Trst i Leptis Magna, Lacij i rubna afrička pustinja, Gorski kotar i Tunis, Atena i Maroko, Toscana i delta Nila, Libijska pustinja i šumski fluviokrš, atlantski Berberi i Dubrovnik, Provansa i Gruzija, tatarski Krim i Sicilija, Rusi i Ukrajinci i Maltežani, kršćanstvo i islam, Crkva Bosanska i derviši... Akvatorij, dakle, jest bitna poveznica, ali samo poveznica različitosti. Ukratko:

geografska regija afirmira neko zajedništvo i suživot, a Sredozemlje se sastoji od sve samih različitosti i suprotnosti. Dok s jedne strane Sredozemlje nema ni političkog ni religijskog ili interesnog jedinstva, dotle s druge strane, za razliku, Europa to jedinstvo sve više ostvaruje.

Sredozemlje se, dakle, u sebi bitno razlikuje. A kada je riječ o geostrategiji, onda treba naglastiti jednu od najvažnijih osobina. Naime, sva su strana izvaneuropska osvajalaštva u ostaloj Europi bila potisnuta i nestala su (osim nekih važnih, ali ipak samo religijskih i civilizacijskih tragova – u Bosni i Hercegovini i drugdje na Balkanu), dok su jug i istok Sredozemlja ostali u okviru stranog (azijskog) osvajalaštva (Arap i Osmali).

GEOSTRATEGIJA SREDOZEMLJA ZA VRIJEME MAKSIMUMA HLADNOG RATA (SREDINA 1970-ih GODINA)

Svaki govor o geostrategiji Sredozemlja mora imati jasnu metodologijsku osnovu pri čemu valja razlikovati četiri skupine problema: **prvo**, riječ je o pravim mediteranskim problemima, tj. onima koji su povezani s određenim akvatorijima, odnosno njihovim položajem i svojatanjem u okviru različitih interesa (pojasevi na moru), teritorijalno/graničnim pitanjima, i posebice, jasno je da tu pripadaju problemi između Grčke i Turske u Egeju, zatim oni u svezi hrvatsko-slovenske granice, zaljeva Sirta, pelješkog Mosta, granice u Boki kotorskoj.

Drugo – riječ je o problemima koji nisu povezani s akvatorijem, nego se odnose na obalne države i samo su na taj način povezani sa Sredozemljem. Riječ je, dakle, samo o problemima na Sredozemlju – tu ubrajamo izraelsko – palestinsko pitanje, zatim problem Zapadne Sahare (on je izvan Sredozemlja, ali Maroko jest mediteranska

zemlja), nadalje, to je problem Cipra, problem terorizma, ilegalnih migranata i sl.

Treće – riječ je o onim problemima koji zaista imaju najšire, dakle, globalno značenje u okviru globalne geostrategije (HR-doktrina – Heartland–Rimland doktrina), što znači da se radi o pravim rimlandskim problemima.

Četvrto – tek o problemima koji su ma kako inače teški, ipak tek problemi koji Rimland imaju samo za poprište, a inače nisu u kontekstu HR-doktrine (Burma, Jemen, itd.).

TERITORIJALNI OBUHVAT SREDOZEMLJA I MOGUĆNOST POLITIČKIH/GEOPOLITIČKIH MANIPULACIJA

Kada je riječ o mogućim spomenutim manipulacijama, odmah treba naglasiti da tome podliježe i jedno, naizgled bezazleno pitanje: naime, ono koje se postavlja u svezi teritorijalnog obuhvata mediteranskog akvatorija, odnosno pitanje da li Sredozemlje uopće jest ili nije dio Europe (?1). Naime, postoje teze koje govore o tome da Sredozemlje (a naročito onaj njegov dio koji obuhvaća Crno i Azovsko more) nije dio Europe, što ujedno znači da kada je riječ o ograničenju naoružavanja u Europi i uopće o sigurnosti Europe, onda se to odnosi samo na kopneni prostor, dok se naoružanje slobodno odvija i širi u sredozemnom akvatoriju, za koji, kao što smo vidjeli, neki smatraju da nije dio Europe. Slično vrijedi i za bazen Crnog-Azovskog mora, tj. ako ono „nije“ dio Sredozemlja, onda se zahtjev za povlačenjem svih ratnih flota nemediterskih država iz sredozemnog akvatorija ne odnosi na Rusku Federaciju, koja i dalje može biti prisutna u bazenu Crnog i Azovskog mora, i to ne samo kao obalna država, nego i zato jer to „nisu“ dijelovi Mediterana.

Sredozemlje kao bitni dodirni prostor odlikuje se svojom kontaktnošću i u svjetskim razmjerima. Pri tome mislimo na dodir kršćanstva i islama i to u okviru jedne bitne specifičnosti: naime, islam i kršćanstvo definiraju se u bazenu Sredozemlja u kontekstu islamskog *džihada* i kršćanske *rekonkviste*. Zato kao izuzetnu bitnost treba uočiti: kršćanstvo (koje također potječe s istoka), širilo se pokretom odozdo, mirnim putem, dakle bez osvajalaštva, širilo se na osnovici poslanja, misionarstva i mučeništva/žrtve, dok se islam širio na osnovici osvajalačkog rata, i to širenjem odozgo. Isto tako, kršćanska rekonkvista nije teritorijalno osvajalački proces, usmjerem prema novim, tuđim teritorijima, nego je samo rekonkvista u odnosu na ono ranije izgubljeno u Europi. I upravo je takav kršćansko-islamski dodir ono što bitno dijeli mediteranski prostor.

Dodir matica i kolonijalnih posjeda. Osim toga, Sredozemlje je i dodirni prostor kolonijalnih matica na sjevernom pročelju s ostalim mediteranskim pročeljima na jugu i istoku. Pri tome, bitno je spomenuti tri kolonijalna čimbenika, i to u okviru triju kolonijalnih matica: one europsko-zapadne, europsko-istočne (Rusija), i osmanlijske. Moguće je da će se spominjanje Rusije i Turske u kontekstu kolonijalnih matica mnogima činiti kao natega, što, međutim, ne stoji, jer su i Rusija i SSSR bili kolonijalna sila (i prestali su to biti tek raspadom SSSR-a tijekom 1990ih godina), a u svezi s Turskom treba uočiti da je i ona bila kolonijalna matica tako da su narodi Afrike i Bliskog istoka proživjeli/preživjeli zapravo dvije kolonijalne faze: onu stariju, osmanlijsku, i onu noviju, europsku.

U svezi s kolonijalizmom, Mediteran ima još dvije specifičnosti, tj. *blizina drugih obala* olakšavala je i onim slabijima i zakašnjelima u kolonijalnoj utakmici da se dočepaju bar

nekih kolonija (što vrijedi za Italiju i Libiju). I zatim, važna je specifičnost da neke mediteranske zemlje nisu osvojene preko mora nego iz kopnenog zaleđa (Rusija prema Gruziji).

Vojno-blokovski i geopolitički dodiri. Bitna je osobina geostrategije Sredozemlja također jedan vrlo specifični dodirni aspekt, naime, takvi geopolitički/geostrateški dodiri kakvi su ostvareni na Sredozemlju u doba hladnog rata, zaista su posebni, s obzirom na prisutnost i *NATO-a*, *Bagdadskog/Cento pakta*, *Varšavskog ugovora*, *Kine i nesvrstanosti*, i to sve u izrazitoj koncentraciji i sutoku u odnosu na Balkanski poluotok. Takvu koncentraciju vrlo oprečnih geostrateških sadržaja, i to na tako relativno malom prostoru, ne nalazimo nigdje u svijetu, iako ne treba ispustiti iz vida dodir SSSR-a/Japana/SAD i Kine na Dalekom istoku.

Gospodarski dodiri koji se tiču Sredozemlja također su specifični, i to u globalnim razmjerima – Sredozemlje je, naime, dodirni prostor svjetskog (razvijenog) Sjevera i svjetskog (slabo razvijenog) Juga, i to uz jednu važnu osobitost, tj. među tim slabo razvijenim zemljama svjetskog Juga, ima i onih vrlo bogatih, ali što ne može poništiti ili ublažiti status njihove društvene nerazvijenosti, jer je radi o bogatstvu energentima, a to je bogatstvo slučajno, zato prednosti koje te zemlje uživaju ne slijede iz vlastitog dugotrajnog i prilježnog rada i razvijene naobrazbe, nego tek iz puke prirodoslovno slučajne činjenice. Pri tome je glavni problem pitanje da li će te zemlje znati iskoristiti svoje slučajno bogatstvo za razdoblje kada energetske mogućnosti budu uvelike iscrpljene.

I najzad, još jedna osobitost koja se tiče Turske: naime, ona od zemlje svjetskog Juga postaje sve više svjetski Sjever, i to u uvjetima koji su rezultat stvarnog gospodar-

skog i uopće, društvenog napretka. A sve to onda bitno razlikuje Tursku od onih, zapravo bolesno rasipničkih država, u *Gulfu*, koje očito ne stvaraju temelje za svoju post-energetske održivost. U svezi s gospodarskim mogućnostima i razvitkom treba spomenuti još jednu izuzetnu gospodarsku prednost, važnu za poslije-naftno razdoblje, a to su mogućnosti iskorištavanja solarne energije na južnom i istočnom mediteranskom proćelju, za koje i opet treba reći da predstavlja samo slučajno bogatstvo.

Etničke različitosti i dodiri. I u slučaju kada je riječ o etničkom sastavu i dodirima na Sredozemlju, također nailazimo na jednu važnu osobitost, što treba promotriti u kontekstu potiranja jedne zablude. Obično se, naime, ističe postojanje jednog etnički daleko složenijeg sjevernog proćelja od onog na jugu i istoku, gdje (navodno) dominiraju sve sami „Arapi“ (uz Berbere i Židove), što bi upućivalo na jednostavnost etničkog sastava tog prostora. Međutim, tome ipak ni izdaleka nije posve tako, i to iz razloga kojim se razbija zabluda o jednoj velikoj zajedničkoj „arapskoj naciji“. Tu je ideju u drugoj polovici 20. st. razvijao i pokušao afirmirati pokret i shvaćanje o *panarabizmu*, što znači: svi su „Arapi“ jedna i jedinstvena nacija. Taj je panarabistički pokret bio u svoje vrijeme prilično logično nastojanje da se u vrijeme antikolonijalne revolucije i kasnije nužne afirmacije novih država – pronađe poluga snage i dostojanstva koja bi nove države trebala dočično i dostojanstveno smjestiti u okvir međunarodnih odnosa. Međutim, zbog životnih realnosti – panarabizam nije mogao uspjeti, i to iz tako jednostavnog razloga, jer „Arapi“ nisu jedinstvena nacija, nego su podijeljeni na različite nacije s različitim interesima. Istina, svi ti „Arapi“ imaju zajedničku knjigu (Kuran), koji je važna poveznica i koju svi či-

taju i razumiju, iako se pojedini arapski jezici međusobno razlikuju, a to onda ne stvara temelj za neko (neostvarljivo) nacionalno jedinstvo. I zato jer postoje Egipćani, Alžirci, Sirijci i drugi – arapska je nacija fikcija i samo to može ostati.

Militarizacija Sredozemlja – očito jest i mora biti važna tema kada je riječ o regionalnom i globalnom značenju klasičnog Sredozemlja. Međutim, s time u svezi odmah treba naglasiti i jednu bitnu značajku, koja se čita ovako: Sredozemlje je kao akvatorij relativno malih dimenzija (a one zbog „*sažimanja prostora*“ postaju s vremenom i sve manje), što znači da se sve ono što predstavlja rat i što je u svezi s ratom, kao i kontrolom određenih posebnih dijelova tog akvatorija – može ostvariti i apsolvirati i samim djelovanjem s kopna, zbog čega nisu potrebne i neke posebne autonomne flote, koje mogu biti dugo vremena neovisne o kopnu. Prilike se, za Zapad, bitno razlikuju od onih u Indiku ili na Pacifiku. Istina, u tom je smislu SSSR na svjetskim morima bio u nepovoljnijoj poziciji. Ali, s prestankom hladnog rata i činjenicom da je Ruska Federacija zapravo izgubila uporišta u otvorenom Sredozemlju (dakle izvan moguće baražne spojnice – Grčka, Peloponez, Kreta, Rodos, Turska) sve postaje od relativno male važnosti, iako su naponi Ruske Federacije da opet postane svjetska pomorska sila ne samo posve očiti, nego će biti i sve izraženiji i to na osnovici najnovijeg vala ruskog neomahanizma, kojim se Ruska Federacija želi ponovno potvrditi kao svjetska velevlast.

Problem militarizacije Sredozemlja, i s time u svezi odgovarajuće geostrategije javlja se onda kada Sredozemlje postaje poprište dvojnosti, tj. nadmetanja Zapada i Istoka, a to je od 1967. god., kada sovjetska flota postaje stalno prisutna u otvorenom

Sredozemlju, i to u skladu sa sovjetskim neomahanističkim tendencijama koje su uključile i Baltik, ali i svjetske oceane, ili je ta ambicija barem bila jasno očitovana, što se sve sažima u doktrini čuvenog sovjetskog admirala Gorškova. Međutim, u razdoblju od 1991. god. (raspad SSSR-a), pa sve do uključno 2009. god. ruski je neomahanizam ponovno u punom zamahu, što se ispoljava i povremenom prisutnošću ruskih podmornica ispred obala SAD (naravno, u međunarodnim vodama, što znači izvan granične crte od 12 nm), a također i porastom interesa za Sredozemlje. Razumljivo je da sa stajališta sigurnosti sve to biva nepovoljno, pri čemu ipak treba upozoriti i na jednu povoljnu osobitost: naime, na otvorenom Sredozemlju ne participira niti jedna velevlast (ni SAD, ni Ruska Federacija, a kao potencijalna velevlast – niti Kina), čime se Sredozemlje automatski isključuje iz konteksta nekih geostrateških odnosa.

Povijesni vidovi. U tom je smislu važno naglasiti da Sredozemlje (kao „dječja soba pomoraca“) relativno kasno ulazi u globalne odnose, čemu treba dodati i oscilacije u njegovoj važnosti (tj. njezino opadanje) pri čemu mislimo na razdoblje od otvaranja atlantskih veza prema Novome svijetu. Međutim, nužno je pri svemu tome upozoriti na jednu pretjeranost i zabludu: obično se smatra da atlantsko otvaranje Europe ujedno znači i suton Sredozemlja, što nije točno, jer ono zadržava i dalje bitno značenje i u tom razdoblju: naime, istina je da su Arapi i islam već dugo potisnuti sa Pirenejskog poluotoka, ali nužnost veza sa Turskom kao bitnom sastavnicom mediteranizma, postoji i traje i dalje neovisno o Atlantiku. Osmanlije su, doduše, u razdoblju slabljenja i povlačenja iz dijela Središnje južne Europe (Balkan), što otvara mogućnost da

rekonkvista na Sredozemlju preraste u kolonijalizam i u vrlo široke globalne koncepcije (Napoleonov interes za Egipat i put u Indiju, britansko organiziranje Imperijalnog puta Gibraltar-Malta-Cipar-Egipat). Treba uočiti da životnost Sredozemlju uvelike daje postojanje osmanlijskog imperija i važnost veza s tim imperijem, koji je, istina, nerazvijen, ali zato nema ništa manje različite i velike potrebe, a odnosi u tom kontekstu nisu utjecani atlantskom fazom, štoviše, interes za Sredozemlje raste, i zbog rekonkviste, i zbog ovladavanja puta za Indiju (Sueski kanal, 1869. god.).

Geostrateška obilježja sredinom 1970-ih godina. Jedna od najvažnijih karakteristika Sredozemlja kao izrazitog mora Rimplanda sastoji se u tome da je to akvatorij koji se uz Crveno more, Perzijski zaljev i Japansko more može tako djelotvorno zatvoriti i s mora, ali isto tako i s kopna da ono uopće zapravo može i prestati biti dio globalno-geostrateških odnosa. Međutim, ta povoljnost za Sredozemlje najvjerojatnije mora biti osporena, i to od Ruske Federacije, dakle, jedne velevlasti, što bi moglo imati katastrofalne posljedice. Ovdje se, dakle, jasno uočava dvojnost Sredozemlja, tj. pogodnost da ono bude isključeno iz globalno-geostrateških odnosa, i zapravo, može izazvati dodatne sukobe jer Ruska Federacija ne može dozvoliti da ostane blokirana u bazenu otvorenog Sredozemlja, a pogotovo ne u njegovom zatvorenom dijelu, tj. crnomorsko-azovskom akvatoriju.

Osim ove mogućnosti totalnog zatvaranja otvorenog Sredzemlja na Gibraltarskim vratima i Sueskom kanalu, važno je još upozoriti na tri moguća unutrašnja zatvaranja, odnosno prekide koji se odnose na Egej, Jadransko more, kao i prekid veza sa zapadnim Sredozemljem i Sicilskim vratima.

Geostrateški sektori Sredozemlja. Iako je Sredozemlje malih dimenzija i može se promatrati i kao geostrateška cjelina – ipak je nužno izdvojiti četiri različita sektora.

1. „Zapadnjačko jezero“ – akvatorij zapadnije od Sicilskih vrata. Bitnu ulogu u zapadnjačkom kontekstu imaju Španjolska, koja je u odgovarajućim vojnim strukturama Zapada, od 1953., a u NATO-u od 1982. god., i Francuska. Ova prva predstavlja pogodnosti iz više razloga: u zajednici s britanskim Gibraltarom i svojim posjedima na afričkoj obali, kao i otokom Alboran posve kontrolira Gibraltarska vrata, a putem Balaarskog otočja i širi prostor pristupa tim vratima. Iako u tom „zapadnjačkom jezeru“ i Sovjeti imaju služnosti (alžirski Mers el Kebir), ipak je naziv „zapadnjačko jezero“ posve opravdan. Među državama tog akvatorija (Alžir-Maroko, Maroko-Zapadna Sahara, Alžir-Tunis) postoje određeni problemi (ali na kopnu, ne na mediteranskom akvatoriju), zbog mogućnosti da Zapad zatvori Sicilska vrata, SSSR je ostao uvelike izoliran od tog zapadnog akvatorija.

2. *Središnje Sredozemlje* (između Sicilskih vratiju i spojnice Turska-Rodos-istočna Kreta-libijsko/egipatska granica). Geostrateški je to najosjetljiviji dio Sredozemlja, i to poradi više razloga:

a) Otrantska vrata su jedno od ključnih prostora Sredozemlja. Ona, istina, nisu bitna za talijansku participaciju u okviru pripadnosti Zapadu, ali jesu bitna zbog mogućnosti zatvaranja SSSR-a u jadranski akvatorij, koji je u zaleđu povezan s mađarskom/sovjetskom lepezom vojno-operacijskih pravaca smještenom u Panonskoj nizini (*panonska lepeza*).

b) Jugoslavija predstavlja prekid u zapadnjačkom okruženju, a ujedno i mogućnost da SSSR iziđe na otvoreno Sredozemlje, ali

ipak samo putem njegovog zatvorenog dijela, tj. Jadrana.

Pri tome, važno je uočiti geostrateški položaj Jugoslavije: ona je otvoreni prostor između sovjetskog zaleđa (u Mađarskoj i Rumunjskoj) i Jadrana, prekid je u zapadnjačkom okruženju, a između 1953.-55. god. bila je u savezništvu s Grčkom i Turskom (Balkanski savez), što znači da je bila i neizravni član NATO-a. Pored toga, Jugoslavija je i poprište Sonnenfeldtove doktrine iz 1975. god. Zatim, tu je Albanija, sa svojom vrlo promjenljivom vanjsko-političkom orijentacijom (prema Jugoslaviji, SSSR-u, Kini nakon čega slijedi izolacija), pri čemu je važan datum 1968. god. kada Albanija izlazi iz Varšavskog ugovora. Osim toga, u središnjem Sredozemlju postoji grčko-turski problem u Egejskom moru, koji je je, međutim, zamrznut zbog NATO-vske/blokovske discipline i zato nije ozbiljniji geostrateški problem. Međutim, Egejsko more ipak jest poseban problem, jer je ono druga baražna zona za izlazak SSSR-a iz zatvorenog Crnog u otvoreno Sredozemlje, dakle, izvan spojnice Peloponez-Kreta-Rodos-Turska.

3. *Istočno Sredozemlje.* Tu je sovjetska prisutnost najizrazitija – u Siriji, ali su isto tako važni i sovjetski gubitci 1975. (prekid savezništva SSSR-Egipat). Zbog ciparske krize 1974., postojala je mogućnost da sjeverni dio Cipra uđe u NATO, čime bi se poništila prijetnja predsjednika Makariosa da će svoje luke staviti na raspolaganje SSSR-u ako Grčka i Turska pokušaju nametnuti svoje rješenje ciparskog problema.

I najzad, posebno je geostrateško područje crnomorsko-azovski akvatorij, gdje postoji ravnoteža sovjetske i zapadnjačke moći (SSSR-Varšavski ugovor-NATO) i gdje SSSR kao velevlast uživa prednost, jer je obalna država, što znači da ima u tom

akvatoriju pravo držati svoju flotu, dok su i SAD i Ujedinjeni Kraljevstvo i Francuska u tom prostoru stranci, za koje se može tražiti da se u sklopu demilitarizacije povuku iz tog akvatorija.

RJEČNIK

bogate nerazvijene zemlje – zemlje koje svoje bogatstvo i potrošnju/životni standard temelje na slučajnim energentima, a ne na radu i naobrazbi. To su ujedno i rasipničke zemlje, ali bez drastičnih klasnih razlika između bogatih i siromašnih, što je uvjetovano spomenutim slučajnim bogatstvom. Međutim, te su zemlje zapravo i dalje nerazvijene, jer kriterij nerazvijenosti nije i ne može biti samo bruto domaći proizvod. Zbog osobina da se „bogate nerazvijene zemlje“ zapravo ne pripremaju za poslije-energetsko razdoblje, one mogu postati veliki vlastiti/unutrašnji, ali i globalni problem. Međutim, on može biti i ublažen/izbjegnuto, jer upravo te zemlje imaju velike mogućnosti za razvitak solarne energije.

CENTO – Central Treaty Organization/Bagdadski pakt. Godine 1955. nastaje Bagdadski pakt (Turska i Irak). Iste godine pristupaju V. Britanija, Iran i Pakistan. Za pakt vrijedi načelo kolektivne sigurnosti (napad na jednog člana je napad na sve). Godine 1959. iz pakta je istupio Irak. Cilj je pakta okruženje SSSR-a, protivljenje širenja sovjetskog utjecaja i protukurdska orijentacija. CENTO pakt je rasformiran 1979. god. u svezi s događajima u Iranu.

detant/detente (engl./franc.) – diplomatski izraz za poboljšanje odnosa i popuštanje napetosti u međunarodnim relacijama. Pojam se naročito uporabljao u vrijeme hladnog rata da se karakteriziraju nešto povoljniji povremeni odnosi SAD/NATO-a i SSSR/Varšavskog ugovora. Ova popuštanja napetosti među vevlastima rezultat su težnje da se umjesto konfrontacije nastoji na politici sporazumijevanja, jer s vremenom postaje sve jasnije kako globalni sukob i obračun nisu mogući. Osim globalnog detanta, pojam označava i odgovarajuću politiku u bilateralnim odnosima.

džihad/gazavat (turski) – „sveti“ muslimanski rat protiv „nevjernika“ (kaura/gavura), ujedno i pobjeda nad „nevjernicima“.

Gorškov Sergej Georgijevič (1910.-1988.), zapovjednik sovjetske ratne mornarice i odlučujuća ličnost SSSR-a u razvoju sovjetske neomahanističke doktrine u vrijeme hladnog rata, koji relativno skromnu sovjetsku obalnu flotu pretvara u mornaricu globalnog značaja i značenja, posebno u nuklearnom vidu. Zbog svojih zasluga slovi kao „novi“ ili „drugi Petar Veliki“, kao i „sovjetski Mahan“ (američki ideolog pomorske moći, 1840.-1914.).

Gulf (engl. zaljev) – naziv (ne i toponim) koji se obično pridaje Perzijskom zaljevu s time da se oba naziva izjednačavaju. Gulf podrazumijeva Perzijski zaljev, baš kao što se nazivom Tjesnaci odmah podrazumijevaju carigradski Tjesnaci, i nazivom Kanal – kao akvatorij između Francuske/Belgije i Velike Britanije. Umjesto toponima Perzijski zaljev, bilo bi opravdanije govoriti o Arapsko-perzijskom zaljevu, jer su i Arapi bitan i povijesni i suvremeni čimbenik u tom prostoru.

Helsinška konferencija – mirotvorna konferencija iz 1975. god. dakle, u doba intenzivnog hladnog rata, koja je bila prilog europskoj sigurnosti i afirmirala je ideje poštovanja suvereniteta i nepovredivosti državnih granica, a protiv uporabe sile, a pri svemu tome čak i pravo naroda na samoopredjeljenje. U svoje doba ta je konferencija bila najviši domet procesa detanta.

Kolonije, teritorijalno kontinuirane – ona vrsta kolonija koje nemaju prekomorski karakter kao klasične zapadnjačke kolonije, nego su izravno naslonjene na neki matični etnikum/regiju jezgre iz koje je poteklo osvajanje (istočni kolonijalizam). Primjer takve kolonije je Sibir, koji je i danas dio Rusije, ali koja je u Aziji neke teritorijalno kontinuirane kolonije izgubila (bivša sovjetska centralna Azija). U teritorijalno kontinuirane kolonije treba ubrojiti i ruski/sovjetski Baltik i Kavkaz, tako da je 1991. god. (raspad SSSR-a) ujedno zapravo značio i konačni slom svjetskog kolonijalnog sustava. Međutim, on ipak nije konačan u slučaju Kine, koja također drži neke teritorijalno kontinuirane kolonije (Xinjiang, Tibet), koji očito nisu, ali sve više postaju Kina.

Kolonijalna faza, dvostruka – pojava da neki etnikum prođe u procesu svog oslobađanja od stranaca dvostruko osvajalačko razdoblje: takav primjer nalazimo upravo na Sredozemlju, kada su se pojedine arapske zemlje morale oslobađati najprije osmanlijskog kolonijalnog razdoblja, a zatim i onog europskog. Isto vrijedi i za ruski Sibir, koji je bio izložen i mongolskim osvajanjima, a zatim onim ruskim, što, međutim, traje i danas, pri čemu nema izgleda za promjene, i to iz dvaju razloga: *prvo* – Sibir je i danas tako slabo naseljen, i *drugo* – središta otpora i politogenetske (državotvorne) snage uopće zapravo nisu niti postojale, a ne postoje niti danas, kakav je slučaj u kineskom Xinjangu i na Tibetu.

Litoralizacija (lat. litus – obalno područje) – proces kojim se na obalnim proćeljima, naročito onim morskim, najviše koncentriraju različite gospodarske djelatnosti, ovisne o prednostima geografskog položaja, koji pogoduje sirovinskom uvozu. Litoralizacija u gospodarskom smislu može biti izuzetno djelotvorna i korisna, ali obično donosi i strahovite ekološke probleme, zbog čega se tamo gdje je to moguće proces litoralizacije zasnovane na uvozu sirovina, sve više zamjenjuje *insitu* prednostima za gospodarski razvitak. U procese litoralizacije treba ubrojiti i primorski turizam. U nas dobar primjer smjene uvoznih prema onim insitnim prednostima pruža Bakarski zaljev.

Neomahanizam – nova, odnosno obnovljena doktrina pomorske moći Amerikanca A. T. Mahana (1840. – 1914.) koji je kao vojnik i povjesničar bio ideolog važnosti pomorske moći, ne samo za SAD, nego i u globalnim razmjerima. Teze Mahana o ulozi pomorstva u globalnoj moći zapravo i nisu originalne, jer samo uviđaju i sažimaju iskustva ranijih pomorskih sila i kolonijalnih matica.

Panarabizam – naziv za pokušaj ujedinjavanja arapskih zemalja u procesu afirmacije Arapa u međunarodnim odnosima. Javlja se već u 19. st. u Siriji, da bi 1945. nastala Arapska liga, koja formiranje izraelske države smatra prijetnjom arabizmu. Zbog unutrašnjih razlika i interesa, kao i nepostojanja arapske nacije, panarabizam, iako deklarativno postoji i danas, nije ostvario svoje ciljeve.

Rekonkvista – (španjolski – ponovno stjecanje, zauzimanje) – naziv za procese na Pirenejskom poluotoku od 8. do 15. st. kojima su Španjolci i Portugalci oslobodili svoju vlastitu zemlju od arapskog etnosa i islama. Pojam je proširen na svako vraćanje/oslobađanje nekada izgubljenih prostora i nema nikakve imperijalističke konotacije. Osim na Pirenejskom poluotoku, proces rekonkviste bio je bitan i za ruske zemlje u odnosu na Mongole, kao i za Balkan u odnosu na Osmanlije.

Sažimanje prostora – pojava da prostor postaje sve „manji“ zbog sve većih mogućnosti prometne povezanosti i dosega dalekometnih oružja (zrakoplovstvo, rakete), koje poništavaju i faktor udaljenosti i vremensku dimenziju.

Velevlast – stariji hrvatski naziv za velesile, koji je bolje utoliko jer pojam vlasti obuhvaća šire sadržaje od same sile. Vlast je ujedno i ostvarena sila, dok sila može ostati i bez krajnjeg rezultata, tako da su i SAD i Ruska Federacija, a potencijalno i Kina, danas u isto vrijeme i „velevlasti“, ali i samo velesile, koje ne mogu riješiti ni problem terorizma na kopnu, niti problem piratstva na moru.

Sonnenfeldtova doktrina – (iz prosinca 1975.) – reprezentativni je izraz globalno-geostrateških odnosa iz doba intenzivnog hladnog rata. Sonnenfeldt je bio Kissingerov savjetnik („Kissingerov Kissinger“), koji priznaje interesna područja u Europi kao opravdana, a to znači da istočnu Europu treba prepustiti SSSR-u kao prostor njegovog „prirodnog interesa“. Međutim, povratak Jugoslavije u sovjetsko interesno područje bio bi po Sonnenfeldtu težak strateški udarac za Zapad, što je razumljivo rezultat geostrateških razloga. Ova doktrina nije prihvaćena u SAD, čime je Jugoslavija ostala međuprostor između Zapada i Istoka, kao svojevrsna „siva zona“. Spomenuta doktrina zapravo je svojevrsni nastavak politike SAD, kojom se ona nije htjela umiješati u mađarske događaja 1956. i čehoslovačke doživljaje 1968. god, jer je riječ o tuđim interesnim područjima.

Sl. 1. Geopolitički odnosi na dijelu središnjeg Sredozemlja sredinom 1970-ih godina

LEGENDA uz sl. 1. GEOPOLITIČKI ODNOSI NA DIJELU SREDIŠNJEG SREDOZEMLJA SREDINOM 1970-ih godina

1 – Terminali za uvoz željezne rude, centri crne metalurgije, budući naftni terminali (N), sve u skladu s ekonomsko-geografskim procesom litoralizacije. Taj je proces gospodarski izuzetno privlačan i logičan, ali u ekološkom smislu može biti vrlo štetan.

2 – Naftovodi

3 – Naftovodi u gradnji

4 – Države NATO pakta

5 – Turska kao članica i NATO-a i CENTO pakta, što znači da ona predstavlja važnu teritorijalnu/geopolitičku poveznicu obaju vojnih blokova Zapada, i to u funkciji okruženja oko SSSR-a

6 – Neutralne države (Austrija iz 1955.)

7 – Zemlje Varšavskog ugovora (iz 1955.), što je značilo najdalji i najizrazitiji prodor Istoka na zapad, pri čemu je podijeljena (a zapravo je nestala) Mitteleuropa kao civilizacijski i politički pojam i bitni nosilac europskog identiteta.

8 – SFR Jugoslavija (nesvrstana zemlja, zajedno s Albanijom, prekid u blokovskoj barijeri), definirana kao „siva zona“, između Istoka i Zapada.

9 – Države koje su neko vrijeme izvan NATO pakta, ali još imaju vojne baze SAD (Grčka) i praktički su opet članice NATO-a

10 – Zemlje u dosta bliskim odnosima s NR Kinom, nakon što su promijenile savezništva u odnosima i na Jugoslaviju i Sovjetski savez (Albanija)

11 – Pomorski pravac koji Jugoslaviju veže s nesvrstanim zemljama (1.)

12 – Jadranski akvatorij kao novo manevarsko područje NATO pakta (1974. god.)

13 – Gestrateški prostor Otrantskih vratiju za svakoga s važnom vojno-pomorskom bazom na albanskom otočiću Sazan, prostor Otrantskih vratiju je koncentracijska točka mogućih napetosti gdje bi vojni sukob onemogućio izlaz Jugoslavije iz Jadranskog bazena.

14 – Vojna baze (albanski Sazan) i raketne baze uz granicu prema Jugoslaviji (?) u Italiji

15 – Potencijalna putanja raketa prema: a) Lenjingradskoj i b) Moskovskoj regiji, koje tek jednim malim sektorom tranzitiraju preko teritorija Jugoslavije ili u njegovoj neposrednoj blizini, c) putanja raketa prema Volgogradskoj regiji, d) putanja raketa prema regiji Tbilisija

16 – Otok Krf – istureno, potencijalno vojno uporište NATO-a prema Otrantskim vratima.

17 – Sektor albanske obale lociran nešto južnije od najužeg dijela Otrantskih vratiju, ali djelomično blokiran Krfom.

18 – Glavno talijansko obalno pročelje kojemu ne može zaprijetiti zatvaranje Otrantskih vratiju.

19 – Plinovodi u gradnji iz zemalja SEV-a za Jugoslaviju.

20 – Lučke služnosti za sovjetsku flotu (Tivat-Šibenik), prema podacima Newsweek-a iz veljače 1977.

21 – Pirejska NATO-vska zona.

22 – Akvatorij Egejskog mora (c) koji barijerama a i b odijeljuje zatvoreno crnomorsko-azovsko Sredozemlje od ostalog otvorenog Mediterana, a uz to, zbog niza otoka i uskih međuotočnih prolaza predstavlja mogućnost dodatnog zapriječavanja.

23 – M – Malta, kao važno zapadnjačko uporište i čimbenik kontrole Sicilskih vrata.

N – Krk/Bakar

T – Taranto